

Σύνταγμα, μνημόνιο, εργασιακές σχέσεις και «σωτηρία της πατρίδας»

*του Δημήτρη Α. Τραυλού-Τζανετάτου**

Στη φάση πλήρους και καθολικής αποσύνθεσης και σήψης που διανύει η χώρα, η οποία, ύστερα από την εναπόθεση των ελπίδων ανόρθωσης στους εκπροσώπους της διεθνούς «χρηματοπιστωτικής τρομοκρατίας», βρίσκεται αντιμέτωπη με εφιαλτικές εξελίξεις, η επισήμανση περιπτώσεων πολιτικής και όχι μόνο υποκρισίας και φαρισαϊσμού, ανακατεμένων συχνά με στοιχεία ευήθειας και αλαζονείας, φαντάζει προκλητική πολυτέλεια. Ωστόσο τα πράγματα πέραν της γελοιογραφικής ή απλώς απωθητικής και απαξιωτικής τους πλευράς εμφανίζουν συχνά μια τραγική διάσταση. Αυτό συμβαίνει όταν παραβιάζεται κατάφωρα το Σύνταγμα και η Δημοκρατία κινδυνεύει να χάσει κάθε ίχνος αξιοπιστίας. Πρόσφατα απασχόλησε Κυβέρνηση και Τύπο η δήθεν έλλειψη σεβασμού του ΚΚΕ προς το Σύνταγμα. Και τούτο όταν είναι ευδιάκριτη, αν όχι αυτονόητη, η κρίσιμη διαφορά ανάμεσα στην έμπρακτη υπονόμηση και παραβίαση του Συντάγματος και στην πολιτικοϊδεολογική αμφισβήτησή του μέσω του χαρακτηρισμού του ως ταξικού. Ποιος άλλωστε σοβαρός συνταγματολόγος θα αμφισβητούσε ότι το Σύνταγμα, εκφράζοντας τον συσχετισμό των κοινωνικοπολιτικών δυνάμεων και των αντικειμενικών οικονομικών συνθηκών της συγκεκριμένης ιστορικής περιόδου, εντός της οποίας γεννιέται και τίθεται σε λειτουργία, παραμένει ανοικτό στις κοινωνικές εξελίξεις; Αρκεί γι' αυτό η ενδεικτική αναφορά στον πρότανη των Ελλήνων συνταγματολόγων, τον αείμνηστο Αριστόβουλο Μάνεση. Είναι άλλωστε τουλάχιστο αφελές να πιστεύει κάποιος, ότι το ΚΚΕ, που υπέστη τα πάνδεινα στις συνθήκες διώξεων και παρανομίας, δεν αναγνωρίζει την πολιτική αλλά και τη θεσμική σημασία της νομιμοποίησής του και μέσω αυτής την αξία και χρησιμότητα του «αστικοδημοκρατικού Συντάγματος».

Οι αιτιάσεις, ωστόσο, αυτές, πέραν του αστήρικτου και πολιτικά απαράδεκτου έως επικίνδυνου για τη δημοκρατία χαρακτήρα τους, εμπεριέχουν απύθμενη δόση υποκρισίας, η οποία προφανώς στοχεύει στη συγκάλυψη και στον αποπροσανατολισμό κραυγαλέων αντισυνταγματικοτήτων και ακραίων αντιδημοκρατικών και αντικοινωνικών συμπεριφορών και πρακτικών της πολιτικής εξουσίας. Αλήθεια τι να πρωτοϋπογραμμίσει κανείς, όταν η άκριτη και χωρίς όρια υιοθέτηση της λαίλαπας των γνωστών και δοκιμασμένων για την κοινωνική μονομέρεια και αναλγησία αλλά και απροσφορότητά τους «μέτρων διάσωσης» της ελληνικής οικονομίας του περιβόητου μνημονίου, παρασέρνει στη δίνη της ακόμη και στοιχειώδεις

προστατευτικές εργατοδικαιϊκές ρυθμίσεις των αρχών του 20^{ου} αιώνα, όπως είναι εκείνες του Ν. 2112/20 για την προστασία των απολύσεων! (απορρύθμιση μέχρι ουσιαστικής κατάργησης των αποζημιώσεων καταγγελίας). Πολλώ μάλλον όταν, όπως γίνεται ευρύτερα δεκτό, θεσμικοί εργασιακοί νόμοι, προγενέστεροι του Συντάγματος του 1975, αποκτούν συνταγματική θωράκιση είτε στο πλαίσιο του «κοινωνικού κεκτημένου» είτε, πάντως, μέσω της θεώρησής τους ως θεσμικών εγγυήσεων του θεμελιώδους κοινωνικού δικαιώματος εργασίας (άρθρο 25 παρ. 1 Σ). Αλλά και θεσμικές ρυθμίσεις που ανήκουν στον πυρήνα του μεταπολεμικά εγκαθιδρυθέντος «εργασιακού νομικού πολιτισμού», ενσωματωμένες σε εθνικά Συντάγματα και αναγνωρισμένες σε σειρά Διεθνών Συμβάσεων και Συνθηκών, δέχονται ισχυρότατα πλήγματα. Τρανό παράδειγμα οι αλληπάλληλες δραστικές περικοπές μισθών, επιδομάτων και δώρων, ανεξαρτήτως από την προέλευσή τους. Αρκεί εδώ η εστίαση της προσοχής στις συλλογικές συμβάσεις εργασίας ως βασικού μηχανισμού καθορισμού των αποδοχών.

Όταν πριν από 25 ολόκληρα χρόνια, με την από 18.10.1985 Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου, με στόχο τη «στήριξη της εθνικής οικονομίας» και την «προστασία του γενικού συμφέροντος», επιβλήθηκε μια απλώς περιοριστική εισοδηματική πολιτική (δηλ. μόνο πάγωμα, όχι περικοπή και δη δραστική των μισθών), σείστηκε ο τόπος: καθηγητές πανεπιστημίου σχεδόν στο σύνολό τους και πολυάριθμες δικαστικές αποφάσεις χαρακτήρισαν τη νομοθετική αυτή «κατάληψη των σχέσεων εργασίας» ως πάσχουσα πολλαπλώς από αντισυνταγματικότητα. Η Επιτροπή Παραπόνων της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας, τονίζοντας τον θεμελιώδη ρόλο της συλλογικής αυτονομίας, έθεσε με σαφή και αντικειμενικό τρόπο τα όρια τέτοιων κρατικών παρεμβάσεων. Η εναντίωση του συνδικαλιστικού κινήματος υπήρξε αποφασιστική και καθολική, με αποτέλεσμα τη διάσπαση του φιλοκυβερνητικού συνδικαλισμού. Τέλος οργανώθηκαν συνέδρια και ημερίδες με συμμετοχή Ελλήνων και ξένων επιστημόνων και συνδικαλιστών, στα οποία ομόφωνα υπήρξε η καταδίκη της «μονόπλευρης λιτότητας». Σήμερα δεν απορρυθμίζεται απλώς η συλλογική αυτονομία ως κορυφαία εκδήλωση της συλλογικής συνδικαλιστικής δράσης, αλλά αποδομούνται κυριολεκτικά θεμελιώδη συστατικά της στοιχεία. Ωστόσο πέραν της παρατηρούμενης βασικά «σιγής των ειδικών» (με ενδιαφέρον πάντως αναμένονται οι παρεμβάσεις γνωστών συνταγματολόγων στο ΔΣΑ στις 12.6), αν εξαιρέσει κανείς τις σποραδικές, διασπαστικές και κερματισμένες κινητοποιήσεις που, πλην της μεγαλειώδους πάνδημης διαδήλωσης της 5^{ης} του Μάη, η οποία σηματοδεύτηκε από το στυγερό έγκλημα της δολοφονίας τριών τραπεζοϋπαλλήλων, δεν είναι αντικειμενικά σε θέση να αναχαιτίσουν την κοινωνική κατολίπηση, επικρατεί σε μεγάλο βαθμό μια ιδιότυπη κατάσταση και αναμονής. Η

κατάσταση αυτή είναι αναμεμειγμένη με στοιχεία αμηχανίας για το πρακτέο, αίσθησης ματαιοπονίας και παραίτησης, αφενός μεν λόγω της επικρατούσας στα κόμματα της αριστεράς και στα συνδικάτα κατάστασης αποδιοργάνωσης και συρρίκνωσης της αντιπροσωπευτικότητας και έτσι της κοινωνικής νομιμοποίησής τους, αφετέρου δε λόγω μιας ιδεολογικά επιβληθείσας πεποίθησης για την αναπόδραστη δήθεν αναγκαιότητα των μέτρων κατεδάφισης του ισχύοντος δικτύου κοινωνικής προστασίας με την ευγενή φροντίδα και βοήθεια ποικιλόμορφων, εσωτερικών και εξωτερικών, μηχανισμών και κέντρων.

Χαρακτηριστικό του βάθους και της έντασης των νομοθετικών παρεμβάσεων στη συλλογική αυτονομία παράδειγμα αποτελεί η κατάλυση της αρχής της ευνοϊκότερης ρύθμισης, που ως βασική συνιστώσα της πρωταρχικής προστατευτικής αρχής, απολαμβάνει συνταγματικής προστασίας. Έτσι, βάσει του άρθρου 2 αριθ. 7 του Ν. 3845/2010, προϊόντος επιβολής ενός ιδιαίτερα προβληματικού από τη σκοπιά του Συντάγματος και από πλευράς διαδικασίας (το ζήτημα αν απαιτούνται κατά το άρθρο 28 πλειοψηφία 151 ή 180 βουλευτών που έθεσε η αριστερά παρακάμφθηκε κατά τη σχετική συζήτηση), αλλά και του Ευρωπαϊκού Δικαίου (βλ. ιδίως άρθρο 6 Συνθ. ΕΕ) μηχανισμού στήριξης της περιβόητης Τρόικας (ΔΝΤ, ΕΚΤ, ΕΕ), καταργούνται πια τα κατώτατα όρια ασφάλειας των Εθνικών Συλλογικών Συμβάσεων Εργασίας, αφού είναι δυνατή η μείωσή τους μέσω οποιουδήποτε άλλου είδους συλλογικής σύμβασης εργασίας! Σημειωτέον δε ότι οι απειλούμενοι με μείωση κατώτατοι μισθοί είναι ουσιαστικά μισθοί πείνας σε σχέση με τα ισχύοντα στις άλλες χώρες της ΕΕ (π.χ. είναι μειωμένοι κατά 50% έναντι των αντίστοιχων μισθών των Γερμανών εργαζομένων). Ιδιαίτερα κρίσιμη είναι επίσης η παρέμβαση που προγραμματίζεται (και μάλιστα με προεδρικό διάταγμα!) κατά του ισχύοντος συστήματος διαιτητικής επίλυσης των διαφορών εργασίας στο πλαίσιο του ΟΜΕΔ. Όμως, αν καταργηθεί η δυνατότητα μονομερούς προσφυγής στον Οργανισμό Μεσολάβησης και Διαιτησίας και αξιωθεί η συμφωνημένη από τα δύο μέρη προσφυγή, τινάζεται κυριολεκτικά στον αέρα ένας συνταγματικά διασφαλισμένος και δοκιμασμένος στην πράξη θεσμός. Ας σημειωθεί πως ο θεσμός αυτός αποτελεί βασική συνιστώσα ενός ευρύτερου θεσμικού συστήματος (Ν. 1876/1990) που έτυχε κατά τρόπο μοναδικό στην ιστορία του εργατικού δικαίου της Ελλάδας καθολικής αποδοχής, μέσω της ομόφωνης ψήφισης του σχετικού νόμου από την Οικουμενική Κυβέρνηση Ζολώτα. Το επιχείρημα άλλωστε ότι η τυχόν μη υπαχθείσα στη διαιτησία διαφορά θα λυθεί μέσω «ελεύθερων εργατικών αγώνων» είναι έωλο και υποκριτικό. Τούτο δε καθώς «παραβλέπει» ή «αποσιωπά» ότι το δικαίωμα της απεργίας είναι

νομολογιακά σχεδόν πλήρως απορρυθμισμένο! (βλ. σχετικά Καζάκου, «Δρόμος της αριστεράς» 22.5.2010, σ. 9)

Βεβαίως, θα ισχυριστούν ορισμένοι, οι συνθήκες έχουν δραματικά μεταβληθεί σε σχέση με το 1985, αφού το «γενικό συμφέρον» ταυτίζεται πια με την «επιβίωση της χώρας». *Salus patriae suprema lex*. Η επισήμανση αυτή φαίνεται ενδιαφέρουσα, ωστόσο με τις ακόλουθες διευκρινίσεις: το γενικό συμφέρον δεν διαθέτει υπερσυνταγματικές ή μεταφυσικές ιδιότητες, αλλά είναι υποταγμένο στο συνολικό συνταγματικό πλαίσιο οργάνωσης της πολιτείας και των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Αυτό σημαίνει ότι υπόκειται σ' ένα διπλό περιορισμό, α) από τον πυρήνα του θιγόμενου δικαιώματος και β) από την αρχή της αναλογικότητας. Όμως, πέραν του εμφανούς δυσανάλογου χαρακτήρα των προβλεπόμενων περιορισμών συνταγματικών δικαιωμάτων (εργασίας, συλλογικής αυτονομίας) και της δειχθείσας ήδη απροσφορότητας και αναποτελεσματικότητάς τους (ήδη το όφελος των περικοπών έχει εξατμιστεί λόγω των μειωμένων εσόδων!), η απουσία ταυτόχρονης νομοθετικής παρέμβασης στις τιμές (ούτε το πάγωμά τους δεν προβλέπεται!) δημιουργεί εμφανέστατα προβλήματα συνταγματικότητας και από πλευράς αρχής της ισότητας. Άλλωστε, όπως γίνεται ευρύτερα δεκτό, ο θεσμός της συλλογικής αυτονομίας και οι επιμέρους συνιστώσες του (π.χ. ΣΣΕ, Διαιτησία), ως άρρηκτα συνδεδεμένος από τη φύση και τελολογία του με το γενικό συμφέρον, το συμπροσδιορίζει. Αυτό το στοιχείο σχετικοποιεί έντονα τις δυνατότητες και τα όρια επίκλησής του σε βάρος μιας κρίσιμης συνιστώσας του.

Θα παρατηρήσει όμως κάποιος: μα το Σύνταγμα δεν εκφράζει και συνάμα προστατεύει ένα συγκεκριμένο οικονομικό καθεστώς; Το εργατικό δίκαιο δεν υπηρετεί βασικά τον ισχύοντα τρόπο παραγωγής; Σε περιόδους κρίσης δεν μειώνεται ή και εκμηδενίζεται η όποια εναλλακτική του λειτουργία; Οι παρατηρήσεις αυτές είναι σωστές από κοινωνιολογική-οντολογική σκοπιά. Ωστόσο σε δεοντολογικό-κανονιστικό επίπεδο τα πράγματα αλλάζουν. Έτσι το Σύνταγμα μιας δημοκρατικά οργανωμένης πολιτείας δεν μπορεί παρά να αξιώνει την κανονιστική του πραγμάτωση. Η αξίωση αυτή ισχύει τόσο σε περίοδο οικονομικής σταθερότητας και ανάπτυξης όσο και σε περίοδο οικονομικής κρίσης. Μάλιστα στην τελευταία περίπτωση αναδειχνεται η χρησιμότητά του και δοκιμάζεται η αξιοπιστία του. Δεν υπάρχει Σύνταγμα δύο ταχυτήτων. Όπως είναι γνωστό, μόνο όταν πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 48 (πόλεμος, επιστράτευση εξαιτίας εξωτερικών κινδύνων, κίνδυνος ανατροπής δημοκρατικού πολιτεύματος) επιτρέπεται η αναστολή σειράς συνταγματικών διατάξεων, στα οποία όμως δεν συμπεριλαμβάνονται κρίσιμα για τα εργασιακά δικαιώματα άρθρα. Η αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης, όσο βαθιά, εκτεταμένη και επικίνδυνη και αν είναι, δεν αποτελεί λόγο ουσιαστικής αναστολής

των θεμελιωδών εργασιακών δικαιωμάτων ούτε βεβαίως παρεμπόδισης της κανονιστικής τους πραγμάτωσης μέσω της αποτελεσματικής άσκησής τους (βλ. και άρθρα 23 παρ. 1 και 25 αριθ. 1 εδ. β' και γ' Σ.). Το σύστημα της «κοινωνικά δεσμευμένης οικονομίας της αγοράς», το οποίο διασφαλίζεται από το Σύνταγμα, αξιώνει τήρηση και σεβασμό ανεξαρτήτως οικονομικής της συγκυρίας. Αυτό σημαίνει απαγόρευση εφαρμογής ακραίων νεοφιλελευθέρων επιλογών, ιδίως όταν αυτές οδηγούν σε εκβαρβαρισμό των κοινωνικών και εργασιακών σχέσεων. Η σύνδεση έτσι της οικονομικής ανασυγκρότησης με την ανάγκη σωτηρίας της πατρίδας, δεν μπορεί να οδηγεί σε υπονόμευση ή ανατροπή του Συντάγματος και των θεμελιωδών αρχών του δημοκρατικού πολιτεύματος, όπως είναι η λαϊκή κυριαρχία, οι μορφές συλλογικής οργάνωσης και δράσης και τα θεμελιώδη δικαιώματα, ιδίως των αντικειμενικά ευρισκόμενων σε μειονεκτική θέση εργαζομένων και των συλλογικών τους φορέων.

Έτσι η ταύτιση της «σωτηρίας της πατρίδας» με τη νεοφιλελεύθερη βαρβαρότητα και τον δίκην νομοτελειακής αναγκαιότητας μονόδρομο «σωτηρίας της οικονομίας» των υπερεθνικών εκφραστών της, αν δεν αποτελεί ιεροσυλία, είναι υποκριτική και λειτουργεί ως διαστρεβλωτικό των υφιστάμενων εναλλακτικών δυνατοτήτων αντιμετώπισης της κρίσης ιδεολόγημα. Αλήθεια, πώς είναι δυνατόν η σωτηρία της πατρίδας να αξιώνει την καταβύθιση της χώρας στο έρεβος μιας ουσιαστικά χωρίς χρονικό ορίζοντα λιτότητας και μονομερούς θυσίας των «μη εχόντων» και «μη προνομιούχων»; Και τι απομένει άραγε από την εθνική, αλλά και λαϊκή κυριαρχία, όταν ακόμη και η λύση του κοινωνικοασφαλιστικού ζητήματος, που σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο ανήκει στην αποκλειστική αρμοδιότητα του εθνικού κράτους, επιβάλλεται από την τρόικα, στην οποία κυριαρχεί το ΔΝΤ, δηλ. ένας εξωευρωπαϊκός οργανισμός;

Η γενικευθείσα ήδη εφαρμογή της συνταγής «μονόπλευρης λιτότητας» σχεδόν σε ολόκληρη την Ευρώπη, μη εξαιρουμένης και της κραταιάς Γερμανίας, εμπεριέχει ωστόσο μια κρίσιμη αντίφαση, αντανάκλαση της κυρίαρχης αντίφασης που χαρακτηρίζει το καπιταλιστικό σύστημα. Αυτή συνίσταται στο στοιχείο όχι απλώς της αυτοαναίρεσης των «μέτρων σωτηρίας» λόγω του κινδύνου γενικευμένης κοινωνικής αντίδρασης και αντίστασης, αλλά της αμφισβήτησης της ηγεμονίας του ίδιου του οικονομικού συστήματος. Αυτό οφείλεται στην, μέσω της περιέλευσης του Συντάγματος σε πλήρη απορρύθμιση και αναξιοπιστία, ριζοσπαστικοποίηση και πολιτικοποίηση των κοινωνικών αγώνων και έτσι στην απομυθοποίηση του «κοινωνικού διαλόγου» και της «κοινωνικής ειρήνης» ως μηχανισμών διασφάλισης του γενικού συμφέροντος (βλ. και άρθρο 106 παρ. 1 Σ). Έτσι μοναδική πράγματι επικαιρότητα αλλά και δραματικότητα αποκτούν τα κρίσιμα ερωτήματα

που προ δεκαεξαετίας έθεσε με ιδιαίτερη ευστοχία και γλαφυρότητα ο καθηγητής Κωνσταντίνος Τσουκαλάς: «Και τα κοινωνικά δικαιώματα λοιπόν; Τι έγιναν τα συντάγματα, τι έγιναν οι συνταγματολόγοι, τι έγιναν οι θεματοφύλακες της νέας κοινωνικής και αλληλέγγυας νομιμότητας του ευρωπαϊκού μεταπολέμου; Πως αφέθηκε το άορατο χέρι του Adam Smith να ξεσκίσει συντάγματα, εγγυήσεις, χάρτες και κοινωνικά συμβόλαια σαν να ήταν άχρηστα κουρελόχαρτα; [...] Στην πραγματικότητα, το διακύβευμα είναι πολύ σοβαρότερο από ό,τι φαίνεται. Με τις νέες παγκόσμιες ισορροπίες δυνάμεων που διαγράφονται, δεν κινδυνεύει μόνο η λειτουργία της κοινωνίας, αλλά και η αξιοπιστία των οποιωνδήποτε καταστατικών της αρχών, η αξιοπιστία της δημοκρατίας» («Το Βήμα της Κυριακής», 23.1.1994, σ. Β11).

Είναι λοιπόν πλέον ολοφάνερο ότι η σωτηρία της πατρίδας βρίσκεται σε αγεφύρωτη αντίθεση με τον «εργασιακό μεσαίωνα» και την κοινωνικοασφαλιστική βαρβαρότητα (βλ. μεταξύ άλλων Κουζή, «Η Εποχή», 30.5.2010, σ. 4, Ρωμανιά, «Η Εποχή», 13.6.2010, σ. 4). Ωστόσο η γενίκευση της επίθεσης και της επιχείρησης εκφοβισμού μέσω του «ελληνικού προβλήματος» σε ευρωπαϊκό επίπεδο προσφέρει μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για οργάνωση και σφυρηλάτηση ενός ενιαίου πανευρωπαϊκού μετώπου αντίστασης. Ήδη οι εργαζόμενοι στην Ισπανία, Ιταλία, Πορτογαλία και εσχάτως στη Γερμανία, όπου ακούστηκε το σύνθημα «είμαστε όλοι Έλληνες», βρίσκονται σε διαρκή αναβρασμό. Η μικρή μας χώρα από πειραματόζωο, πιλότος και φόβητρο των Ευρωπαίων εργαζομένων μπορεί πράγματι να λειτουργήσει ως καταλύτης για μια διευρωπαϊκή συσπείρωση και δράση. Στην κρίσιμη αυτή ιστορική καμπή όπου οι Έλληνες εργαζόμενοι και οι πολίτες γενικότερα αντιμετωπίζουν το φάσμα της κοινωνικής καταστροφής, όπου εθνική και λαϊκή κυριαρχία βρίσκονται σε δεινή δοκιμασία, όπου η φερεγγυότητα του πολιτικού συστήματος τείνει να εκμηδενιστεί, αναδύεται η κρισιμότητα εφαρμογής του άρθρου 120 (πρώην 114) του Συντάγματος που εναποθέτει την προστασία του στο πατριωτισμό των Ελλήνων: σ' έναν αγνό, υγιή, ανιδιοτελή πατριωτισμό, ανεπηρέαστο και ανόθευτο από μεταμοντέρνες, νεόκοπες και κοσμοπολίτικες επιρροές. Ένα πατριωτισμό, χωρίς τον οποίο καμιά διεθνιστική συσπείρωση και δράση δεν θα είναι αποτελεσματική και καρποφόρα. Αυτός λοιπόν ο «διεθνικός πατριωτισμός» (ή «πατριωτικός διεθνισμός») δεν μπορεί να νοηθεί και να λειτουργήσει αποκομμένος από τη λαϊκή κυριαρχία και τη Δημοκρατία σε όλες της τις διαστάσεις. Αντιθέτως βρίσκεται σε διαρκή διαλεκτική σχέση μαζί τους. Πατριωτισμός, Δημοκρατία και γενικό συμφέρον συγκροτούν μια αδιάσπαστη αξιολογική ενότητα, αλλά και μια εύθραυστη ισορροπία. Η διατήρηση και διασφάλιση αυτής της ενότητας αποτελεί υπέρτατο χρέος και μέγιστη ιστορική ευθύνη. Η πρόσφατη απόφαση του συνταγματικού δικαστηρίου της Λετονίας έκρινε ότι

δημοσιονομικές συμφωνίες όπως το ελληνικό μνημόνιο δεν μπορούν να περιορίσουν τα θεμελιώδη συνταγματικά δικαιώματα. Η απόφαση αυτή καταδεικνύει πως ακόμη και στις επικρατούσες σήμερα ιδιαίτερα δυσχερείς για τους λαούς συνθήκες, του πάντως βαριά λαβωμένου παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού, υπάρχουν περιθώρια οργάνωσης και πραγμάτωσης μιας εναλλακτικής νομικής δράσης. Ωστόσο η εξέλιξη αυτή δεν πρέπει να οδηγεί στην αυταπάτη ότι το πρόβλημα της αποδόμησης των κοινωνικών κατακτήσεων μπορεί να αντιμετωπιστεί μέσω δικαστικοποίησης και συναφών μορφών νομικής δράσης. Μόνο η ένταξη της νομικής δράσης στο κοινωνικοπολιτικό αγώνα είναι αντικειμενικά σε θέση να αναχαιτίσει και να ανατρέψει την τρομοκρατία των αγορών.

** Καθηγητής Εργατικού Δικαίου στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών*

Το άρθρο δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Αυγή», Κυριακή 20 Ιουνίου 2010